

Kamil Markiewicz

Edukacja artystyczna w krajach niemieckojęzycznych

Typy i organizacja szkół, sposoby finansowania, możliwości wsparcia kształcących się osób

Przesłanki funkcjonowania szkół artystycznych w krajach niemieckojęzycznych

Pojęcie i typy szkół artystycznych w krajach niemieckojęzycznych. Przedmiotowy i terytorialny zakres raportu

W najczęstszej stosowanej w języku niemieckim typologii pojęcie „sztuka” (*Kunst*) obejmuje sztuki plastyczne (*bildende Kunst*), sztuki sceniczne (*darstellende Kunst*), do których czasem zalicza się film, a także sztukę użytkową lub stosowaną (*angewandte Kunst*), muzykę¹ oraz literaturę, przy czym ta ostatnia od czasów Oświecenia często traktowana bywa jako odrębna dziedzina działalności twórczej. Analogicznie do szerokiego zastosowania terminów „sztuka” i „artysta” (niem. *Künstler*) instytucje pedagogiczne stawiające sobie za cel rozwój zdolności twórczych mają w krajach niemieckojęzycznych bardzo różnorodny charakter. Największa instytucjonalizacja pod względem struktury placówek, systemu finansowania oraz programów wsparcia występuje dziedzinie muzyki².

Zasadniczo wyróżnia się *Musikschulen* (szkoły muzyczne) oraz *Kunstschulen* (szkoły artystyczne niemuzyczne³), oferujące usługi edukacyjne dla różnych grup wiekowych (od przedszkolnych do osób dorosłych) na różnych poziomach kształcenia (od zajęć dla amatorów

---

¹ Por. *Schlussbericht der Enquete-Kommission „Kultur in Deutschland”*, Deutscher Bundestag, Drucksache 16/7000 (11 grudnia 2007), s. 241.

² Por. *Öffentliche Experten-Anhörung zur kulturellen Bildung am 8. März 2004. Bundesvereinigung Kulturelle Jugendbildung (BKJ) / Deutscher Kulturrat (DKR)*, www.kulturrat.de/detail.php?detail=233&rubrik=13.

³ W języku niemieckim słowo *Kunstschule* rzadziej jest stosowane jako pojęcie nadrzędne, zwykle odnosi się do szkół kształcących w innych niż muzyka dziedzinach sztuki.

po ściśle profesjonalny profil kształcenia); niektóre placówki łączą ukierunkowanie muzyczne i inne (np. *Integrative Kunst- und Musikschulen* dla młodszych dzieci czy muzyczno-sceniczne szkoły wyższe). Ponadto jako odrębny typ szkół wyróżnia się niekiedy – przede wszystkim w szkolnictwie wyższym i zawodowym – szkoły filmowe i teatralne, zasadniczo mające jednak również status *Kunstschulen*; studia uniwersyteckie w zakresie teatru oferują zresztą często wydziały w ramach szkół wyższych artystycznych.

Niniejszy raport przedstawia sytuację w szkolnictwie artystycznym w krajach niemieckojęzycznych we wszystkich rodzajach szkół i na wszystkich poziomach nauczania ze szczególnym uwzględnieniem mechanizmów służących promocji i wsparciu edukacji artystycznej w różnych dziedzinach. Szczególny nacisk – ze względu na wielkość, liczbę ludności i międzynarodową rangę państwa, a także podobieństwo niektórych rozwiązań – zostanie położony na szkolnictwo w Niemczech; sytuacja w Austrii i Szwajcarii będzie zarysowana jedynie o tyle, o ile ma swoją specyfikę. W przypadku Szwajcarii rozważania będą się ograniczać do kantonów, w których językiem urzędowym jest niemiecki.

Spoleczno-polityczne przesłanki edukacji kulturalnej w krajach niemieckojęzycznych

Kraje niemieckojęzyczne wyróżnia ustrój federalny, w którym kompetencje w określonych dziedzinach życia publicznego należą do części składowych państwa federalnego. W Republice Federalnej Niemiec i Szwajcarii to na tych właśnie podmiotach – odpowiednio krajach związkowych i kantonach – spoczywa główna odpowiedzialność za politykę w zakresie kultury i edukacji. W Austrii inicjowanie działań w tym zakresie leży w gestii federacji, przy czym kraje związkowe dysponują pewnymi (ograniczonymi) kompetencjami własnymi, a jednocześnie pełnią rolę podmiotów wykonawczych w stosunku do polityki rządu federalnego⁴.

---

⁴ Por. *Ustawa zasadnicza dla Republiki Federalnej Niemiec*, Berlin 2006; *Bundesverfassung der Schweizerischen Eidgenossenschaft vom 18. April 1999 (Stand am 30. November 2008)*, www.admin.ch/ch/d/sr/1/101.de.pdf; *Bundesrecht: Gesamte Rechtsvorschrift für Bundes-Verfassungsgesetz, Fassung vom 03.03.2009*, www.ris2.bka.gv.at. W RFN kompetencja ta określana jest jako *Kulturhoheit* (dosł. „zwierzchnictwo w dziedzinie kultury i edukacji” – pojęcie to oznacza, że realizacja uprawnień władzy państwowej w tym zakresie należy do władz krajów związkowych, o ile ustawa nie stanowi inaczej).

Duża samodzielność w tych dziedzinach nie oznacza jednak, że podmioty federacji nie są zobowiązane do współpracy z organami federalnymi oraz koordynacji działań między sobą w duchu odpowiedzialności za społeczno-polityczną spójność całego organizmu państwowego⁵. W Niemczech celowi temu służy stała konferencja właściwych ministrów krajów związkowych (Ständige Konferenz der Kultusminister der Länder in der Bundesrepublik Deutschland lub Kultusministerkonferenz)⁶ oraz komisje złożone z przedstawicieli rządów krajowych i rządu federalnego; w Szwajcarii harmonizację odpowiedniego ustawodawstwa zapewniają umowy między kantonami.

Istotnym aspektem systemów społecznych krajów niemieckojęzycznych jest zasadnicza dbałość o równość dostępu do dóbr kultury i edukacji przy zapewnieniu pluralizmu oferty w tych dziedzinach. Podmiotami prowadzącymi działalność kulturalną i edukacyjną mogą być zarówno kraje związkowe, samorządy lokalne, organizacje pożytku publicznego, Kościoły i związki wyznaniowe, jak i instytucje prywatne. Jednocześnie podejmowane są wysiłki, by jej odbiorcami mogły stać się osoby wywodzące się z warstw niewykształconych (niem. eufemizm *bildungsferne Schichten* – dosł. „warstwy oddalone od edukacji”).

Lobbing na rzecz takiego podejścia w Niemczech prowadzi wobec państwa (głównie rządów krajowych) dobrze rozwinięta sieć organizacji społecznych zajmujących się edukacją kulturalną. Centralną instytucją, zrzeszającą stowarzyszenia działające w dziedzinie kultury, reprezentującą również szkoły artystyczne, jest Niemiecka Rada Kultury (Deutscher Kulturrat), która często zabiera głos w rozmaitych sprawach wchodzących w zakres jej zainteresowań. Odpowiednie organizacje – na przykład Niemiecka Rada Muzyczna (Deutscher Musikrat), Federalny Związek Artystów Plastyków (Bundesverband Bildender Künstlerinnen und Künstler) czy Rada Sztuk Sceniczych (Rat für darstellende Künste) – działają w poszczególnych dziedzinach sztuki.

Szczególne wyzwanie dla systemu kultury i edukacji krajów niemieckojęzycznych stanowi w ostatnich dziesięcioleciach masowy napływ imigrantów z krajów rozwijających się. Prowadzone w pierwszej dekadzie XXI wieku badania dowiodły, że dzieci i młodzież z

---

⁵ *Das Bildungswesen in der Bundesrepublik Deutschland 2007. Darstellung der Kompetenzen, Strukturen und bildungspolitischen Entwicklungen für den Informationsaustausch in Europa*, Bonn 2008, s. 21.

⁶ Pojęcie *Kultusministeriumium* stosuje się na ogólne określenie resortu odpowiedzialnego w danym kraju związkowym za sprawy kultury, edukacji, szkolnictwa wyższego i nauki. Ich nazwy w poszczególnych krajach różnią się między sobą.

tych środowisk w szczególnie niskim stopniu korzystają z oferty edukacyjnej i kulturalnej, choć nie stanowią jedynej grupy zagrożenia ⁷. Świadomość ta legła u podstaw wielu programów mających na celu wyrównanie szans dostępu do edukacji kulturalnej, o czym będzie mowa w dalszym ciągu.

W ostatnich latach pod wpływem badań podkreślających znaczenie edukacji artystycznej dla ogólnego rozwoju i socjalizacji człowieka, zwłaszcza dzieci i młodzieży, w krajach niemieckojęzycznych panuje konsens co do konieczności objęcia nią jak najszerszych warstw społecznych ⁸. Jednak wobec niekorzystnych realiów ekonomicznych wiele koncepcji – mimo podejmowania różnorodnych działań – pozostaje w sferze werbalnej.

W poniższym omówieniu poszczególnych typów szkół i projektów edukacji artystycznej zostanie zastosowane rozróżnienie między kształceniem o charakterze otwartym, oferowanym przez szkoły o profilu muzycznym i innym, dostępnym (zazwyczaj za określoną opłatą) dla wszystkich chętnych, a kształceniem profesjonalnym, prowadzonym – zazwyczaj na wyższym szczeblu – przez placówki, do których dostęp uwarunkowany jest posiadaniem określonych umiejętności w danej dziedzinie, a których ukończenie umożliwia zdobycie uprawnień naukowych i zawodowych.

Edukacja artystyczna o charakterze otwartym

Publiczne szkoły artystyczne

Po pierwszej wojnie światowej nowe teorie w pedagogice, propagujące konieczność powszechnego kształcenia z naciskiem na rozwój zdolności artystycznych, zaowocowały tworzeniem szkół artystycznych „dla młodzieży i ludu” (*für Jugend und Volk*)⁹. Trendy te najwyraźniejsze odzwierciedlenie znalazły w muzyce, ale dały się zauważyć również w

---

⁷ Na temat edukacyjnych szans dzieci z różnych środowisk zob. np. ilustrowane wieloma danymi statystycznymi studium omawiające wyniki badania PISA 2003: R. Block, K. Klemm, *„Gleichwertige Lebensverhältnisse im Bundesgebiet”? Demografische, ökonomische, institutionelle und familiale Bedingungen des Lernens im Bundesländervergleich*, Essen 2005.

⁸ T. Schneeberg, *Jammern hilft nix!*, „Kunstschulenverbinden” 2003/1, s. 3.

⁹ Najbardziej znaną placówką z tego okresu była pierwsza ogólnodostępna szkoła muzyczna na terenie Niemiec założona przez Fritza Jödego w 1922 r. w Hamburgu; A. Zach, *Kommunale und private Musikschulen in Deutschland. Wirtschaftliche und pädagogische Aspekte der Musikschularbeit*, Berlin 2006.

innych dziedzinach sztuki. W rezultacie powstała sieć szkół prowadzonych przez instytucje publiczne oraz organizacje użyteczności publicznej, określanych potocznie jako *Jugendmusikschulen* (młodzieżowe szkoły muzyczne) i *Jugendkunstschulen* (pozostałe młodzieżowe szkoły artystyczne), istniejące na szerszą skalę dopiero od lat dziewięćdziesiątych XX wieku¹⁰.

Określenie „szkoły młodzieżowe” może być mylące, ponieważ szkoły te przyjmują nie tylko młodzież (i dzieci), ale również są otwarte na osoby dorosłe (ok. 10% ogółu uczniów), często zamierzające uzupełnić swą edukację artystyczną po zakończeniu działalności zawodowej. Główną grupę, do której placówki te adresują swą ofertę, stanowią jednak osoby w wieku szkolnym. Szkoły te określane tu będą jako „publiczne”, gdyż są one oficjalnie uznane i wspierane finansowo przez rządy krajów związkowych i samorządy lokalne; zasadniczym tego warunkiem jest niekomercyjny charakter działalności takich placówek¹¹.

Budzić zastrzeżenia może również samo określenie „szkoły”, ponieważ nauka w placówkach tych nie pozwala na uzyskanie świadectw wykształcenia i mają one jedynie wzbogacać ofertę powszechnych placówek edukacyjnych; w dyskursie społecznym krajów niemieckojęzycznych są one zresztą zaliczane do „instytucji edukacji pozaszkolnej” (*Einrichtungen der außerschulischen Bildung*). Mimo to ze względu na ich ustrukturyzowany program i tok kształcenia określenie „szkoła” wydaje się uprawnione i w związku z tym będzie ono stosowane w dalszej części raportu.

Dla placówek muzycznych podmiotami prowadzącymi są przede wszystkim samorządy lokalne, organizacje użyteczności publicznej (*gemeinnütziger eingetragener Verein*), a w nielicznych przypadkach także fundacje i spółki z o.o. użyteczności publicznej (*gemeinnützige GmbH*); wśród niemuzycznych – samorządy oraz (w przeważającej części) wspierane przez samorządy stowarzyszenia¹². Liczba osób korzystających z oferty szkół muzycznych oceniana jest na ponad milion, a w przypadku szkół niemuzycznych wynosi ok. 500 tys. ¹³.

---

¹⁰ Szkoły tej kategorii prowadzą edukację artystyczną w bardzo różnych dziedzinach – od malarstwa po literaturę, film, teatr i performance – w placówkach zarówno wieloprofilowych, jak i wyspecjalizowanych.

¹¹ *Statistisches Jahrbuch der Musikschulen in Deutschland 2007*, Bonn 2008, s. 9.

¹² *Statistisches Jahrbuch...*, s. 9; *Schlussbericht...*, s. 102.

¹³ Tamże.

Mimo że w otwartym szkolnictwie artystycznym krajów niemieckojęzycznych można wyodrębnić różnicę różnych poziomów nauczania, to analogia do szkolnictwa powszechnego jest jedynie częściowa. Grupy zajęciowe tworzone są wprawdzie według klucza wiekowego i rozpoczynają od tzw. szczebla elementarnego¹⁴, po czym następuje zwykle szczebel niższy, średni i wyższy. Do grup tych mogą dołączyć jednak także osoby, które zdecydują się na rozpoczęcie edukacji artystycznej w późniejszym wieku.

Publiczne szkoły artystyczne zrzeszone są w związkach na szczeblu krajowym i federalnym. W przypadku szkół muzycznych jest to Związek Niemieckich Szkół Muzycznych (Verband deutscher Musikschulen, VdM), a innych szkół artystycznych – Federalny Związek Młodzieżowych Szkół Artystycznych i Instytucji Pedagogiki Kulturalnej (Bundesverband der Jugendkunstschulen und kulturpädagogischen Einrichtungen, bjke). Organizacje te umożliwiają koordynację działalności poszczególnych placówek i zapewniają harmonizację treści nauczania.

Finansowanie otwartych szkół artystycznych odbywa się dwutorowo. W przypadku szkół muzycznych blisko połowa środków pochodzi od uczniów (lub ich rodziców) wnoszących opłaty za udział w zajęciach, nieco ponad połowa zaś z budżetów publicznych (krajów, powiatów [*Kreise*] i gmin [*Kommunen*]). Kadra dydaktyczna jest zatrudniana na różnych zasadach, choć zwraca uwagę fakt, że ponad 40% ma, tak samo jak nauczyciele szkół powszechnych, status urzędników i pobiera wynagrodzenie na podstawie układu zbiorowego dla pracowników służb publicznych¹⁵.

W ostatnich latach występuje tendencja spadkowa, jeśli chodzi o udział środków publicznych. Przyczyną jest trudna sytuacja budżetów lokalnych i regionalnych oraz związane z nią oszczędności, które – jak to często bywa – w pierwszej kolejności dotyczą placówki kulturalne. Organizatorzy edukacji artystycznej świadomi są faktu, że sytuacja taka pociąga za sobą wzrost opłat za zajęcia i utrudnia korzystanie z oferty mniej zamożnym warstwom społeczeństwa. O większe zaangażowanie instytucji państwowych, w tym na szczeblu federalnym, apelowała wielokrotnie między innymi Niemiecka Rada Kultury¹⁶.

---

¹⁴ Są to zajęcia dla dzieci w wieku przedszkolnym. Edukację artystyczną na tym etapie określa się trudno przetłumaczalnym na język polski terminem *Früherziehung* (dosł. „wczesne wychowanie”, choć bardziej adekwatny byłby raczej termin „wczesna edukacja”).

¹⁵ Dane za 2006 r., przy czym między poszczególnymi krajami związkowymi występują po tym względem duże różnice, *Statistisches Jahrbuch...*, s. 27 nn.

¹⁶ *Deutscher Kulturrat veröffentlicht Konzeption für kulturelle Bildung*; (www.kulturrat.de/detail.php?detail=550&rubrik=13).

Do tej pory bardziej niż działania rządu federalnego dało się zaobserwować wiele inicjatyw oddolnych na szczeblu lokalnym i regionalnym, przy czym poziom aktywności władz poszczególnych krajów związkowych i samorządów lokalnych w tej sferze jest bardzo zróżnicowany. Wydaje się, że etap pewnej harmonizacji działań w tym zakresie to dopiero kwestia przyszłości. Niedawno komisja Bundestagu powołana do zbadania sytuacji kultury w Niemczech (Enquete-Kommission „Kultur in Deutschland“) zaleciła krajom związkowym włączenie finansowania edukacji kulturalnej do katalogu obowiązkowych zadań samorządów. W ten sposób zapewniona zostałaby ciągłość finansowania prowadzonych przez szkoły artystyczne projektów i mogłyby one lepiej rozbudować swe struktury organizacyjne 17.

Szkoły prywatne

Analogicznie do publicznych szkół artystycznych w krajach niemieckojęzycznych istnieje całe spektrum szkół prowadzonych przez podmioty działające na zasadach komercyjnych. Reprezentują one bardzo różny profil i poziom¹⁸.

Placówki te nie mają zasadniczo dostępu do środków publicznych. Ich przedstawiciele – w przypadku szkół muzycznych zrzeszeni w Federalnym Związku Niemieckich Szkół Muzycznych (Bundesverband Deutscher Privatmusikschulen, bdpm) – często narzekają na lekceważenie ich działalności przez świat polityki. Jednym z powodów ma być ich rzekome „zorientowanie na zysk”, które już samo w sobie jest dla władz publicznych w dziedzinie kultury podejrzane. Reprezentanci szkół prywatnych dowodzą, że w rzeczywistości często funkcjonują one na granicy opłacalności, i domagają się traktowania na równi ze szkołami publicznymi i ich organizacjami. Chodzi tu nie tylko o możliwość korzystania z subwencji, ale i o uwzględnianie w debacie publicznej na temat przyszłości edukacji artystycznej¹⁹.

Szkoły te funkcjonują najczęściej jako zarejestrowane stowarzyszenia lub spółki z o.o. użyteczności publicznej – podmioty, którym przysługują pewne ulgi podatkowe; finansowane są – oprócz opłat za zajęcia – ze składek członków wspierających oraz darowizn sponsorów

---

17 *Schlussbericht...*, s. 381 nn.

18 Tamże, s. 388.

19 Por. *Göttinger Erklärung des Bundesverbandes Deutscher Privatmusikschulen (bdpm)*, bdpm.de/newsite/presseundpr/presse/ge.pdf. Komisja Bundestagu zaleca jednak i wsparcie tych szkół, jeżeli spełnią one określone wymagania dotyczące oferty edukacyjnej, *Schlussbericht...*, s. 389.

prywatnych, co umożliwi obniżanie kosztów zajęć. Status bdpm przewiduje ponadto pomoc w zdobywaniu przez uczniów stypendiów 20.

Szkoły prywatne często uzupełniają ofertę szkół publicznych w dziedzinach „niszowych” (zwłaszcza muzyki nowoczesnej), w których te ostatnie wykazują się stosunkowo niewielką aktywnością. Istnieją jednak także placówki oferujące pełne spektrum edukacji artystycznej, które powinny być traktowane jako istotny element krajobrazu kulturalnego krajów niemieckojęzycznych 21.

Między instytucjami publicznymi a szkołami prywatnymi dochodzi niekiedy do współpracy. Przykładem może być działalność szkoły muzycznej stowarzyszenia „Allegro” w Berlinie, która pomaga w wyszukiwaniu młodych talentów do Krajowego Liceum Muzycznego (Landesgymnasium für Musik) landu Saksonia-Anhalt w Wernigerode 22. Ogólnie rzecz biorąc, można jednak wskazać pewne napięcia, których źródła niektórzy upatrują w lekceważeniu szkół prywatnych przez władze publiczne i organizacje zrzeszające uznane przez państwo placówki.

Na wyższych poziomach nauczania prywatne szkoły artystyczne często oferują przygotowanie do egzaminów na wyższe uczelnie artystyczne. Prowadzi się w nich intensywne profesjonalne kursy dla adeptów sztuki muzycznej. Na tej zasadzie działa Akademia Muzyki i Literatury Ehreshoven, prowadząca także przygotowanie do konkursów oraz oferująca uczniom warsztaty psychologiczne pod kątem występów publicznych i możliwość nawiązania kontaktów z agencjami muzycznymi. Dzięki przyjęciu przez szkołę formy stowarzyszenia i środkom pochodzącym od członków wspierających koszty zajęć są stosunkowo niskie 23.

Integracyjne szkoły artystyczno-muzyczne

Szczególną formę placówek artystycznych o charakterze otwartym stanowią powstałe na fali popularności koncepcji „wczesnej edukacji artystycznej” integracyjne szkoły artystyczno-muzyczne (*Integrative Kunst- und Musikschulen*). Oferta skierowana jest do

---

20 www.bdpm.de/newsite/satzung.html

21 A. Zach, *Kommunale...*, s. 56.

22 www.dr-blass.de/allegro_ev/index.htm

23 www.akademie-ehreshoven.de

dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym, polega na przekazywaniu wiedzy ogólnej z wykorzystaniem artystycznych środków wyrazu 24.

Koszty zajęć w tego typu placówkach są znaczne, w związku z czym poszukuje się możliwości wsparcia rodzin o gorszym statusie finansowym. Przykładem może być działalność organizacji użyteczności publicznej, które finansują kształcenie w małych grupach szczególnie uzdolnionych dzieci z takich środowisk przez nauczycieli szkół integracyjnych. Pierwszy projekt tego typu zrealizowano w Bremerhaven z inicjatywy tamtejszej fundacji obywatelskiej 25.

Współpraca z powszechnymi placówkami oświatowymi

Obok prowadzenia zajęć stacjonarnych istotny element działalności publicznych szkół artystycznych, stanowi współpraca z powszechnymi placówkami oświatowymi – od przedszkoli po licea ogólnokształcące (*Gymnasien*) – w których organizowane są na przykład klasy muzyczne²⁶. Znaczenie tej kooperacji w Niemczech wzrosło po zainicjowaniu w 2003 r. na szeroką skalę programu tzw. szkół całodziennych (*Ganztagsschulen*), w których po zakończeniu właściwych lekcji dla dzieci – obok pomocy w nauce – organizowane są różnego rodzaju zajęcia dodatkowe, w tym artystyczne 27. Projekty współpracy inicjowane są na różnych szczeblach. Dla placówek zrzeszonym w jednej tylko organizacji, VdM, ich liczba wynosiła blisko 13 tys.²⁸

W 2004 r. Federalne Zrzeszenie Edukacji Kulturalnej Dzieci i Młodzieży (Bundesvereinigung Kulturelle Kinder- und Jugendbildung, BKJ) powołało do życia sieć współpracy „Kultur macht Schule“ („Kultura jest w modzie”) 29. Celem trwającego trzy lata projektu było wypracowanie struktur i modelu zapewnienia wysokiej jakości współpracy między szkołami całodziennymi a placówkami edukacji pozaszkolnej. W ramach projektu

---

24 www.ikm-online.net/Konzept/konzept.htm

25 www.buergerstiftung-bremerhaven.de/index.php?id=56

26 Por. *Arbeitshilfe und Materialsammlung zur Kooperation von Musikschule und Ganztagsschule*, VdM Verband deutscher Musikschulen e.V. (wyd.), Bonn 2005.

27 Po kilku latach realizacji programu okazuje się jednak, że zajęcia te cieszą się wśród uczniów często niewielką popularnością; T. Schultz, *Halbherzig ganztags*, „Süddeutsche Zeitung”, 19 marca 2007; rolę szkół całodziennych podkreśla się między innymi w raporcie *Schlussbericht...*, s. 377.

28 *Statistisches Jahrbuch...*, s. 25.

29 Gra słów nie do oddania: niemiecki idiom zawiera słowo *Schule* („szkoła”), w sposób oczywisty odnoszący się do docelowego środowiska inicjatywy.

zapewniano zainteresowanym instytucjom wymianę informacji na temat ram prawnych współpracy, możliwości otrzymania wsparcia, dobrych praktyk, ewaluacji projektów, a także najlepszym projektom kooperacji przyznawano wyróżnienia 30.

Jednym z przodujących w dziedzinie takiej współpracy krajów związkowych jest Północna Nadrenia-Westfalia, region borykający się skądinąd ze znacznymi problemami strukturalnymi, związanymi z wcześniejszym ukierunkowaniem gospodarki tego kraju na przemysł wydobywczy i hutniczy, co jest przyczyną stosunkowo wysokiego poziomu bezrobocia i istnienia dużej liczby „trudnych dzielnic”. Obok restrukturyzacji gospodarczej władze regionu stawiają tu na edukację i walkę z wykluczeniem społecznym.

W 2007 r. rozpoczęto realizację programu edukacji muzycznej „Jeki”³¹, w którym bierze udział kilkadziesiąt szkół muzycznych oraz ponad dwieście powszechnych szkół podstawowych z całego landu. W jego ramach nauczyciele szkół muzycznych prowadzą w szkołach podstawowych zajęcia według rozszerzonego programu, polegającego na stopniowym zapoznawaniu uczniów z wybranym przed nim instrumentem, z którym występują następnie w orkiestrze szkolnej. Dzieci wykazujące szczególne uzdolnienia mają otrzymywać dalsze wsparcie.

Projekt jest finansowany z niewielkich opłat wnoszonych przez rodziców (najuboższe rodziny są z nich zwolnione) oraz ze środków rządu krajowego, samorządów lokalnych, powołanych przez władze fundacji oraz sponsorów prywatnych, na przykład banków 32. Koncepcja ta spotkała się z szerokim oddźwiękiem w Niemczech; w najbliższej przyszłości planują ją wdrożyć również inne kraje związkowe.

Podobne programy funkcjonują i na mniejszą, komunalną skalę. W ramach *Monheimer Modell*, zainicjowanego przez samorząd miejscowości Monheim (również Północna Nadrenia-Westfalia), dla dzieci klas pierwszych szkół podstawowych organizowane są cotygodniowe zajęcia w miejscowej szkole muzycznej. Zakup instrumentów na ten cel został sfinansowany przez zasilaną przez miejską Sparkasse w Düsseldorfie fundację miasta

---

30 *Vielfalt und Kooperation. Kulturelle Bildung in Österreich – Strategien für die Zukunft*, Educult, Denken und Handeln im Kulturbereich, Wien 2007, s. 108 nn.

31 Nazwa projektu pochodzi od słów „*Jedem Kind ein Instrument*” („Instrument dla każdego dziecka”).

32 C. Grefe, *Das Riesengesamtorchester*, „Die Zeit”, 20 marca 2008. Projekt został zainspirowany przyznaniem jednemu z miast regionu, Essen, tytułu Europejskiej Stolicy Kultury roku 2010. Władze landu obiecują, że będzie on kontynuowany również w latach następnych.

Monheim, a koszty wynagrodzenia i kursów doskonalenia zawodowego nauczycieli pokrywane są ze środków rządu krajowego.

Wsparcie dla uczniów nie kończy się na bezpłatnym rocznym kursie zajęć. W kolejnych klasach edukacji na poziomie podstawowym uczniowie mogą korzystać z ulg lub zwolnień z opłat za zajęcia z muzyki, wypożyczanie instrumentów, mogą też uczestniczyć w tworzonych w szkołach zespołach muzycznych 33.

Programy wsparcia dla uzdolnionych uczniów

Obok opisanych wyżej projektów wsparcia, skierowanych do wszystkich uczniów (określanego w jęz. niemieckim pojęciem *Breitenförderung*, dosł. wsparcie na szeroką skalę), istnieją różnorodne programy wsparcia rozwoju wrażliwości artystycznej dzieci i młodzieży szczególnie uzdolnionej (*Begabtenförderung*), w postaci projektów edukacyjnych, stypendiów, a także konkursów dla młodych utalentowanych artystów.

W przypadku tych ostatnich największy stopień instytucjonalizacji reprezentuje również środowisko muzyczne, w którym najbardziej znanym w Niemczech projektem jest konkurs „Jugend musiziert” („Młodzież muzykuje”), organizowany od 1963 r. w kilku grupach wiekowych (obejmujących również młodych dorosłych) na trzech szczeblach – regionalnym, krajowym i federalnym – w kategoriach muzyki instrumentalnej oraz śpiewu dla wykonawców zarówno muzyki klasycznej, jak i współczesnej. Impreza odbywa się jest pod auspicjami Niemieckiej Rady Muzyki (Deutscher Musikrat) i jest objęta patronatem honorowym prezydenta RFN. Organizatorów konkursu wspiera finansowo Ministerstwo ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Dzieci oraz bank Sparkasse.

Uczestnicy nie mogą mieć specjalistycznego wykształcenia ani wykonywać zawodu muzyka. Większość z nich – jak można przypuszczać – trafia do konkursu za pośrednictwem szkół muzycznych; wybrane placówki prowadzą bowiem rekrutację na szczeblu regionalnym. Udział w projekcie nie kończy się na występie konkursowym. Dla laureatów organizowane są (także międzynarodowe) tournée i oferuje się im uczestnictwo w kursach mistrzowskich. Finansowanie tych przedsięwzięć zapewnia między innymi Instytut Goethego, ale także sponsorzy prywatni 34.

---

33 www.monheim.de/kultur/musikschule/index.html

34 www.jugend-musiziert.org

Narodowy konkurs dla młodych adeptów muzyki (w latach 1969-1993 pod identyczną nazwą, w latach kolejnych organizowany pod auspicjami organizacji „Musik der Jugend”) na podobnych zasadach rozgrywany jest również w Austrii.

Wsparcia uzdolnionym uczniom szkół artystycznych udzielają w Niemczech – jako odpowiedzialne za politykę kulturalną i oświatową – rządy krajowe, a także wiele fundacji publicznych i prywatnych.

Także w tym zakresie zwraca uwagę aktywność instytucji z Północnej Nadrenii-Westfalii. Nowatorskie podejście zaprezentowano w ramach tzw. modelu akwizgrańskiego (*Aachener Modell*), projektu realizowanego od 2003 r. w mieście i powiecie Akwizgran w kilkunastu szkołach podstawowych. Jego istotę stanowi wspieranie dzieci i młodzieży o szczególnych uzdolnieniach w różnych dziedzinach. Wstępna faza polega na rozwiązaniu przez kandydatów na uczestników testu rozpoznania uzdolnień, który każdy z rodziców może zamówić drogą internetową.

Jedną z dziedzin, które obejmuje projekt, jest rozwój zdolności artystycznych dzieci, z czym wiąże się zapewnianie im udziału w zajęciach artystycznych. Prowadzone są one przez pedagogów z forum kultury „Ludwig Forum für Internationale Kunst” w Akwizgranie; przykładem może być kurs plastyki w jednej ze szkół podstawowych, w ramach którego uczniowie, oprócz twórczego wykorzystania tematów z życia codziennego, mają okazję poznać najważniejsze dzieła i twórców sztuki nowoczesnej 35.

Projekt mógł dojść do skutku dzięki kooperacji placówek oświatowych (m.in. miejscowych szkół wyższych), kulturalnych oraz wspieranej przez bank Sparkasse – jak to się dzieje również w innych miejscach – miejscowej fundacji obywatelskiej (*Bürgerstiftung*) 36.

Sytuacja w Austrii i Szwajcarii

Funkcja i charakter otwartych szkół muzycznych w Austrii i Szwajcarii są podobne jak w Republice Federalnej Niemiec, natomiast formuła otwartych szkoły artystycznych-niemuzycznych nie jest tam rozpowszechniona 37. Szkoły prowadzone są zarówno przez

---

35 www.aachener-modell.de

36 *Aachener Modell zur frühen Förderung hoch begabter und besonders begabter Kinder in der Grundschule. Dokumentation des Modellprojekts von 2003 bis 2006*, Die Schulämter für Stadt und Kreis Aachen, Bürgerstiftung für die Region Aachen – Kultur, Kunst und Wissenschaft, Aachen b.r.w.

37 *Vielfalt und Kooperation...*, s. 265. Placówki takie w tych krajach istnieją, zwykle koszty zajęć są jednak stosunkowo wysokie (por. www.arte-fakt.ch).

podmioty publiczne, jak i prywatne, a ich sprawy znajdują się w gestii – odpowiednio – krajów związkowych i kantonów 38.

Edukacja muzyczna ma dużą tradycję zwłaszcza w Austrii, gdzie różne jej zorganizowane formy istniały już za czasów monarchii habsburskiej. Ponieważ otwarte szkoły muzyczne nie stworzyły tu jednak sieci współpracy ze szkołami powszechnymi na taką skalę jak w Niemczech, zasięg ich oddziaływania jest bardziej ograniczony.

Interesujący model kształcenia stanowią letnie szkoły muzyczne, mające być uzupełnieniem dla edukacji muzycznej w szkołach powszechnych, konserwatoriach oraz szkołach wyższych, a jednocześnie wsparciem dla aktywności tego typu również w czasie wolnym. Austriacka filia międzynarodowej organizacji Jeunesses Musicales organizuje takie obozy już od 1986 r. 39

Edukacja artystyczna o charakterze profesjonalnym

Drugą kategorię placówek prowadzących edukację artystyczną stanowią szkoły o charakterze profesjonalnym. Warunkiem przyjęcia do nich jest – niezależnie od szczebla – zdanie egzaminu kwalifikacyjnego sprawdzającego uzdolnienia artystyczne kandydata. Wśród placówek o takim profilu można – podobnie jak w przypadku szkół otwartych – wyróżnić instytucje publiczne i prywatne. Starsi uczniowie oraz studenci placówek edukacyjnych uznanych przez państwo – zarówno publicznych, jak i prywatnych – po spełnieniu odpowiednich warunków są w Niemczech uprawnieni do otrzymywania przez cały okres studiów wsparcia na podstawie federalnej ustawy stypendialnej (*Bundesausbildungsförderungsgesetz*, BAföG) 40.

Szkoły średnie

---

38 Zwykle władze regionalne określają ramy prawne dla działania tych instytucji, a dofinansowaniem zajęć w nich zajmują się samorzady lokalne (www.baselland.ch/640-41-htm.301243.0.html; www.st-georgen-ybbsfelde.gv.at/content.php?pageId=4484).

39 *Das Bildungswesen...*, s. 206.

40 Wsparcie ma charakter świadczenia socjalnego – głównym kryterium są odpowiednio niskie dochody studenta lub jego rodziców; wsparcie nie może ponadto trwać dłużej niż regularny czas studiów, tamże, s. 161 n.

Edukacja artystyczna tego typu w krajach niemieckojęzycznych rozpoczyna się na szczeblu średnim 41. Różnorodność placówek jest bardzo duża – zwykle są to szkoły zawodowe (*berufsbildende Schulen* i *Fachoberschulen*), kształcące w określonej specjalności (np. rzemiosła i wzornictwa artystycznego czy budowy instrumentów), często z perspektywą kontynuowania kształcenia w artystycznych szkołach wyższych. Istnieją również placówki o profilu artystyczno-ogólnokształcącym, na przykład wspomniane już liceum muzyczne w Wernigerode czy liceum filmowe (*Filmgymnasium*) w Poczdamie-Babelsbergu. Umożliwiają one uzyskanie świadectwa dojrzałości szkoły ogólnokształcącej oraz kwalifikacje praktyczne i teoretyczne w odpowiednich dziedzinach; nauczanie przedmiotów artystycznych może być zintegrowane z podstawowym kanonem zajęć 42.

System średniego szkolnictwa artystycznego w poszczególnych niemieckich krajach związkowych wykazuje duże zróżnicowanie. Tak jest na przykład w edukacji muzycznej. Ogólny termin, którym określa się średnie szkoły tego typu, to *Musikfachschule* (muzyczna szkoła zawodowa). W Bawarii występuje niespotykana w innych landach forma *Berufsfachschule für Musik* (dosł. „specjalistyczna szkoła zawodowa kształcąca w dziedzinie muzyki”). Placówki te stanowią pierwszy etap specjalistycznego kształcenia muzycznego i oferują różne ścieżki edukacyjne. Po dwóch latach absolwent uzyskuje uprawnienia do prowadzenia zajęć z muzykami-amatorami, a następnie może kontynuować naukę w ramach pedagogicznego lub artystycznego kursu specjalizacyjnego. W pierwszym przypadku możliwe jest zdobycie uprawnień do nauczania w szkołach muzycznych, w drugim – świadectwa odbycia pogłębionej edukacji artystycznej i przygotowania do pracy naukowej. Nauka w większości szkół, prowadzonych przez bawarskie rejencje (*Regierungsbezirke*) oraz powiaty, jest bezpłatna 43, za kształcenie w szkołach prywatnych pobierane są opłaty.

Model popularny zwłaszcza w Hesji stanowią konserwatoria i akademie muzyczne, wywodzące się z tradycji placówek edukacyjnych dla dobrze urodzonej młodzieży. Instytucje te stanowią połączenie otwartych szkół muzycznych, szkół średnich i wyższych i zwykle są prowadzone przez samorządy 44. Uczniowie Konserwatorium dr. Hocha – Akademii

---

41 Na szczeblu podstawowym niektóre placówki powszechne – często we współpracy z otwartymi szkołami artystycznymi – wprowadzają na szerszą skalę program zajęć artystycznych.

42 www.landegymnasium.de; www.babelsberger-filmgymnasium.de

43 Szkoły te finansowane są częściowo z środków wspierających je stowarzyszeń (por. www.berufsfachschule-fuer-musik.de/vereine.php).

44 G. Etschkeit, *Ende und Neuanfang*, „Die Zeit“, 26 lipca 2007.

Muzycznej (Dr. Hoch's Konservatorium – Musikakademie) we Frankfurcie nad Menem mogą uzyskać jedno z trzech świadectw ukończenia – państwowy egzamin dla nauczycieli muzyki, artystyczny egzamin dojrzałości (*künstlerische Reifeprüfung*) oraz dyplom ukończenia szkoły wyższej. Szkoła przyjmuje osoby, które ukończyły 16 lat i legitymują się przynajmniej świadectwem ukończenia szkoły realnej (*Mittlere Reife*). Dzięki formie fundacji i otrzymywanym darowiznom uczelnia może wspierać uzdolnionych uczniów i studentów⁴⁵.

Na podobnych zasadach działają inne konserwatoria, stanowiące swego rodzaju łącznik między średnimi a wyższymi szkołami muzycznymi. Odzywają się jednak głosy, że placówki te w obecnej formie nie są dobrze przystosowane do współczesności i powinny zmodyfikować swój profil nauczania – choćby skupiając się w większym stopniu na kształceniu osób pracujących z muzykami-amatorami, na które w Niemczech istnieje duże zapotrzebowanie⁴⁶.

Szkoły wyższe

Artystyczne szkoły wyższe, do których w krajach niemieckojęzycznych zalicza się zwykle szkoły muzyczne, artystyczne niemuzyczne i filmowe, pozwalają swym absolwentom uzyskać uprawnienia umożliwiające wykonywanie zawodów artystycznych oraz związanych z pedagogiką sztuki. Na 58 państwowych i uznanych przez państwo uczelniach studiuje obecnie około 33 tys. osób. Oferują one bardzo szerokie spektrum kierunków – od ściśle artystycznych, poprzez uwzględniające elementy nauk humanistycznych, aż po ścieżki z pogranicza sztuki, nauki i techniki (jak medioznawstwo), wykładane w wyższych szkołach zawodowych⁴⁷. W Niemczech kwestie związane z państwowymi wyższymi szkołami artystycznymi należą do kompetencji krajów związkowych; placówki te finansowane są w większości przez kraje związkowe ze środków ministerstw edukacji lub nauki.

Warunki przyjęcia do artystycznych szkół wyższych są bardzo zróżnicowane. Niektóre uczelnie odstępują od bezwzględnego wymogu posiadania przez kandydata świadectwa dojrzałości, jeżeli wykazuje się on szczególnymi uzdolnieniami artystycznymi (jak to przewidują na przykład warunki rekrutacji Uniwersytetu Sztuk (Universität der Künste) w

---

⁴⁵ www.dr-hochs.de

⁴⁶ Wskazywano między innymi fakt, że oferta konserwatoriów jest często bardzo zbliżona do oferty muzycznych szkół wyższych; G. Etscheit, *Ende und Neuanfang*.

⁴⁷ *Studieren in Deutschland. Ein Leitfaden für internationale Studierende*, DAAD, Bonn 2006, s. 24.

Berlinie. Regułą stanowi jednak konieczność zdania egzaminu kwalifikacyjnego. Czasem stawiane są dodatkowe wymogi – kandydat do jednej z bawarskich akademii sztuk pięknych musi legitymować się kierunkowym średnim wykształceniem zawodowym lub doświadczeniem zawodowym w danej branży artystycznej. W każdym razie uczelnie te – zwłaszcza cieszące się znakomitą renomą placówki muzyczne – są oblegane przez młodych ludzi z Niemiec i zagranicy 48.

Studia kończą się zwykle uzyskaniem dyplomu, choć część uczelni wydaje go jedynie na życzenie kandydata 49. Ponadprzeciętnie uzdolnieni absolwenci mają po uzyskaniu dyplomu możliwość kontynuowania studiów w ramach klas mistrzowskich (*Meisterklassen*) 50, w których prowadzone przez renomowanych twórców zajęcia odbywają się w małych grupach; uczestnicy tego toku studiów mają ułatwiony dostęp do stypendiów państwowych.

Studenci kierunków artystycznych, którzy wykazują się ponadprzeciętnymi uzdolnieniami, mogą ubiegać się o stypendia licznych fundacji publicznych. Wprawdzie większość z tych programów skierowana jest do absolwentów kierunków o profilu ekonomicznym, przyrodniczym i medycznym, ale studenci kierunków artystycznych brani są pod uwagę przy ubieganiu się o stypendia największej publicznej fundacji stypendialnej, narodowej fundacji akademickiej Studienstiftung des deutschen Volkes. Wsparcia udzielają też liczne mniejsze instytucje, jak PE-Förderkreis für Studierende der Musik w Mannheim, finansujący studentom kierunków muzycznych zakup instrumentów oraz produkcję własnych płyt 51. Na poziomie federalnym i krajowym istnieją ponadto publiczne fundacje wspierające młodych artystów jako takich, organizujące regularne lub okazjonalne konkursy dla studentów kierunków artystycznych 52. Przyznawanie stypendiów dla uzdolnionych

---

48 *Schlussbericht...*, s. 240.

49 *Studieren...*, s. 26.

50 W niektórych uczelniach artystycznych zajęcia te określane są, analogicznie do uniwersytetów, jako *Aufbaustudium* (studia podyplomowe).

51 www.pe-foerderkreis.de

52

Por.

www.adk.de/de/aktuell/veranstaltungen/i_2005_2/Studentischer_Wettbewerb_Hansaviertel.htm

absolwentów szkół artystycznych pozostaje w gestii krajów związkowych, które regulują tę kwestię w ramach odpowiednich ustaw 53.

Szansą wsparcia i okazją do zaistnienia w świecie sztuki dla studentów szkół artystycznych są ponadto przeznaczone dla nich konkursy. Organizator prestiżowych ekspozycji, Hala Sztuki i Wystaw RFN (Kunst- und Ausstellungshalle der Bundesrepublik Deutschland) w Bonn, przeznacza co dwa lata swe pomieszczenia na wystawę „Kunststudentinnen und Kunststudenten stellen aus” („Studenci szkół plastycznych wystawiają swe prace”). Środki niezbędne do sfinansowania przedsięwzięcia przyznaje Federalne Ministerstwo Edukacji i Badań Naukowych. Autorzy najlepszych prac otrzymują nagrody pieniężne oraz stypendia studyjne na połączony z warsztatami pobyt w Domu Artysty w pałacu Wiepersdorf (*Künstlerhaus Schloss Wiepersdorf*) 54.

Większość liczących się wyższych szkół artystycznych ma charakter państwowy, istnieje jednak także pewna liczba prestiżowych uczelni prywatnych. Jedną z nich jest Wyższa Szkoła Sztuk Pięknych i Nauk Społecznych im. Alanusa ab Insulisa (Alanus Hochschule für Kunst und Gesellschaft), której absolwenci – w zależności od ukończonego kierunku studiów – uzyskują dyplomy równoważne z dyplomami szkół artystycznych lub uniwersytetów.

Uczelnia oferuje kształcenie w różnych dziedzinach sztuki (od architektury poprzez malarstwo po studia pedagogiczne i terapeutyczne) oraz – w ramach uzupełnienia – ogólne studia kulturoznawcze. Ideą studiów jest umożliwienie wymiany doświadczeń i współpracy między studentami poszczególnych kierunków w ramach projektów interdyscyplinarnych, a także położenie akcentu na zdobycie umiejętności skutecznego działania w społeczeństwie i na rynku sztuki, na przykład przez uczenie się promowania swoich dzieł. Nauka na uczelni jest płatna, jednak studenci mają możliwość uzyskania stypendiów socjalnych, naukowych oraz pożyczek z różnych źródeł – środków od wspierających placówkę fundacji (w tym funduszu stypendialnego zarządzanego przez samych studentów) oraz fundacji publicznych 55.

---

53 Na przykład w 2005 r. nakłady landów na szkoły wyższe ogółem wyniosły ok. 16,6 mld €. Wyjątek stanowią większe inwestycje (np. budowlane), w których finansowaniu uczestniczą władze federalne; *Das Bildungswesen...*, s. 71 nn.

54 www.kunst-wettbewerb.de

55 www.alanus.edu

Mimo istnienia szerokiej i różnorodnej oferty szkół artystycznych w ostatnich latach odzywa się dużo głosów krytykujących nieprzystosowanie programu zajęć do potrzeb współczesnego rynku pracy. Krytycy zwracają na przykład uwagę, że kształcenie na uczelniach muzycznych, ukierunkowane w sposób jednostronny na profil solisty lub artysty muzyka orkiestrowego, owocuje „nadprodukcją” absolwentów, którym trudno później znaleźć zatrudnienie 56.

Sytuacja ta zbiega się z kryzysem finansów publicznych i gospodarki, powodującym znaczne zmniejszanie wydatków na kulturę. W rezultacie w branży muzycznej o miejsca pracy w państwowych zespołach muzycznych ubiega się często 100-200 osób. Podobna sytuacja występuje w teatrze, wiele z nich prawie wcale nie zatrudnia na stałe młodych aktorów. W miarę stabilna jest jedynie sytuacja w dziedzinie sztuk plastycznych, gdyż na dzieła sztuki panuje wciąż duży popyt 57. Mnożą się zatem apele o przeciwdziałanie tym trendom przez oferowanie adeptom sztuki bardziej wszechstronnego wykształcenia, przekazywanie umiejętności radzenia sobie w zmieniających się realiach ekonomicznych, a także promowanie orientacji na nowe zawody i formy działalności związane ze sztuką, takie jak praca z amatorami czy z młodzieżą z niewykształconych warstw społeczeństwa.

Przeciwdziałać problemowi próbują różne instytucje, także sponsorzy prywatni. Ciekawy przykład inicjatywy mającej na celu wsparcie orientacji kształcenia w szkołach wyższych na realia społeczne stanowią przyznawane od 2004 r. w ramach Siemens Arts Program stypendia „kiss” dla studentów kierunków nauczycielskich na uczelniach artystycznych. W kolejnych latach wsparcie przyznawano przedstawicielom kolejnych dziedzin sztuki (muzyki, sztuk scenicznych, ale także architektury i in.). W programie przewidziano, że studenci – korzystając z pomocy mentorów-czynnych zawodowo artystów – tworzą konspekty zajęć artystycznych, a następnie realizują je w ramach praktyk w szkołach.

---

56 *Vielseitigkeit gefordert: Studie zu Ausbildung und Arbeitsmarkt für Musiker*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 2 grudnia 2004.

57 *Schlussbericht...*, s. 288. W dokumencie przytacza się dane szacunkowe, z których wynika, że dochody aktorów i tancerzy teatralnych spadły w ostatnim dziesięcioleciu o 30-40%. Niedawne badanie na zlecenie Federalnego Ministerstwa Gospodarki wykazało, że większość artystów, aby móc się utrzymać, musi równolegle podejmować pracę w innych zawodach; S. Opitz, *Was nützt uns die Kunst?*, „Süddeutsche Zeitung”, 18 lutego 2009.

Nacisk położony jest na adekwatny przekaz wiedzy o sztuce współczesnej; a wyniki prac stypendystów są publikowane 58.

Współpraca ze szkołami otwartymi

Przejawy bardziej nowatorskiego podejścia można dostrzec w projektach współpracy między uczelniami artystycznymi a otwartymi szkołami artystycznymi. Niekiedy przybiera ona formy zinstytucjonalizowane. W Badenii-Wirtembergii działa regularnie obradująca Grupa Robocza Współpracy Szkół Muzycznych i Wyższych Szkół Muzycznych (AG „Kooperation Musikschule – Musikhochschule”) z udziałem pięciu miejscowych uczelni. Placówki otwarte występują w ramach tego dialogu z postulatem bardziej profesjonalnego i zorientowanego na praktykę kształcenia przyszłych nauczycieli szkół muzycznych 59.

Często współpraca taka przebiega w kierunku odwrotnym – otwarte szkoły muzyczne pomagają w selekcji i przygotowaniu kandydatów do placówek profesjonalnych. Mowa już była o współdziałaniu w tym zakresie prywatnej szkoły muzycznej z Berlina i liceum muzycznego z Wernigerode. Otwarta szkoła muzyczna z Heide (Szlezwik-Holsztyn) w kooperacji z krajowym związkiem szkół muzycznych, Ministerstwem Edukacji, Nauki i Kultury Szlezwika-Holsztynu oraz Wyższą Szkołą Muzyczną w Lubece oferuje tzw. ścieżkę *SVA (Studienvorbereitende Ausbildung*, kurs przygotowawczy do studiów).

Korzystający z tego toku zajęć uzdolnieni uczniowie uczestniczą w zajęciach indywidualnych z przedmiotu kierunkowego oraz dodatkowego, a ponadto w kursach teoretycznych i specjalistycznych seminariach oferowanych przez uczelnię muzyczną. Opłaty za większość zajęć, z wyjątkiem przedmiotu kierunkowego, są pokrywane ze środków ministerialnych. W zamian oczekuje się od uczniów aktywnego udziału w życiu szkoły, na przykład przez uczestnictwo w szkolnej orkiestrze i innych zespołach. Postępy uczestników programu są okresowo sprawdzane. W programie bierze udział ponadto kilka innych szkół z terenu landu 60.

Inną formą współpracy może być organizacja okazjonalnych imprez artystycznych, takich jak koncerty i warsztaty plastyczne.

58

www.siemensartsprogram.de/projekte/zeit-

_und_kulturgeschichte/kiss_architektur_2009/ausschreibung_kiss_architektur.php

59 www.musikschulen-bw.de/landesverband-fach-ag-hochschule.html

60 www.internetagentur-gesign.de/hosting/dms/html/sva.htm

Sytuacja w Austrii i Szwajcarii

W Austrii, w odróżnieniu od Niemiec, organizacja szkół średnich dla uczniów, których nie obejmuje obowiązek szkolny (powyżej 14 roku życia), oraz państwowych szkół wyższych należy do zadań federacji 61. W Szwajcarii uczelnie ogólnokształcące prowadzone są przez kantony, a wyższe szkoły zawodowe – przez federację 62. Na niższym poziomie kwestie szkolnictwa znajdują się w gestii władz regionalnych i samorządów lokalnych. Finansowe wsparcie uczniów i studentów szkół artystycznych – zwłaszcza muzycznych – zapewnia dobrze rozwinięta sieć fundacji stypendialnych.

W Austrii i Szwajcarii funkcjonuje rozwinięta sieć państwowych oraz prywatnych zawodowych szkół muzycznych (*Musikhauptschulen*), przygotowujących do dalszej edukacji zawodowej młodych ludzi w wieku 10-15 lat. Popularne są także szkoły sztuk użytkowych, zwykle mające profil zawodowy. Często są to placówki wielokierunkowe. Renomowana publiczna HTL Ortweinschule w Grazu łączy kształcenie w dziedzinach ściśle technicznych – zarówno na poziomie średnim, jak i wyższym – z nauczaniem sztuk plastycznych i wzornictwa z naciskiem na umiejętności praktyczne 63. Jej uczniowie mają możliwość sprzedawania swoich prac.

Kształcenie zorientowane nie tylko na rozwój wrażliwości estetycznej, lecz także na nabywanie umiejętności przydatnych w zmieniającym się świecie jest silnie akcentowane również na poziomie szkolnictwa wyższego. Renomowany wiedeński Uniwersytet Sztuk Stosowanych (Universität für Angewandte Kunst) oferuje szerokie spektrum kierunków, zarówno teoretycznych, jak i pedagogicznych oraz artystyczno-technicznych (również uwzględniających nowe dziedziny, takie jak wzornictwo przemysłowe i projektowanie mediów tradycyjnych i elektronicznych [*Mediengestaltung*]) 64. Podobny profil ma założona w 2007 r. Wyższa Szkoła Sztuk (Hochschule der Künste) w Zurychu.

W dziedzinie kształcenia o bardziej tradycyjnym profilu wyróżniają się zwłaszcza austriackie akademie muzyczne i plastyczne, mogące pochwalić się często kilkuwiekową tradycją 65.

---

61 www.bildungssystem.at/article/articleview/373/1/125

62 de.wikipedia.org/wiki/Schweizer_Bildungssystem

63 <http://ortweinschule.at/Daten/Seite.aspx?id=Leitbild.aspx>

64 <http://www.dieangewandte.at>

65 Por. chociażby Akademia Sztuk Pięknych w Wiedniu (www.akbild.ac.at).

Podsumowanie

Dyskusje na temat przyszłości edukacji artystycznej w krajach niemieckojęzycznych

Edukacji artystycznej w krajach niemieckojęzycznych poświęca się w ostatnich latach w dyskusji publicznej wiele uwagi. Szczególnie dużą rolę przypisuje się edukacji muzycznej. W sposób nieco przejawiony, ale obrazowy, społeczną rolę instytucji artystycznych ujął kilka lat temu ówczesny minister spraw wewnętrznych RFN Otto Schily: „Kto zamyka szkoły muzyczne, szkodzi bezpieczeństwu wewnętrznemu” 66. Należy pamiętać, że badania wykazały, iż ta forma edukacji, zwłaszcza muzycznej, zwiększa zdolność młodych ludzi do adaptacji w społeczeństwie, czyni ich bardziej tolerancyjnymi, a także sprzyja ich rozwojowi intelektualnemu 67.

Mimo to propagowanie kształcenia artystycznego napotyka w krajach niemieckojęzycznych różnego rodzaju przeszkody. Do najistotniejszych należą realia ekonomiczne, które w ostatnim dziesięcioleciu – zwłaszcza Niemczech w borykających się wciąż z następstwami zjednoczenia – nakazywały raczej oszczędności w politykach publicznych niż finansowania nowych przedsięwzięć.

Działania podejmowane w omawianych państwach bardzo się różnią z uwagi na zdecentralizowaną strukturę zarządzania sprawami kultury i edukacji lub jej brak. Po raz kolejny jako pozytywny przykład można podać Północną Nadrenię-Westfalię; w tym zachodnioniemieckim landzie rząd dwukrotnie zwiększył nakłady na kulturę, a oprócz inicjowanych bezpośrednio przez władze przedsięwzięć prężnie działa powołana w początku lat dziewięćdziesiątych krajowa fundacja kulturalno-artystyczna (Kunststiftung NRW) 68. Na przeciwnym biegunie znajduje się, jak można sądzić, stolica kraju, a zarazem land Berlin, w

---

66 Cyt. za: S. Eichstädt, *Schily setzt auf Bildung*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“, 19 marca 2001.

67 C. Schöps, *Schüler aus dem Rhythmus*, „Die Zeit“ 2002/29. Całościowe wyniki kilkuletnich badań na ten temat opublikował w 1998 r. frankfurcki pedagog muzyki Hans Günther Bastian.

68 C. Grefe, *Das Riesengesamtorchester*, „Die Zeit“, 20 marca 2008; por. www.kunststiftungnrw.de/inhalt.php?id=1&lang=de.

którym ze względu na katastrofalną sytuację budżetową władze poczyniły w ostatnich kilku latach poważne oszczędności 69.

Sprawę przyszłości kultury i sztuki w Niemczech potraktowano na tyle poważnie, że w latach 2003-2007 zajmowała się nią specjalna komisja Bundestagu 70, która po wysłuchaniu specjalistów i sporządzeniu odpowiednich ekspertyz opublikowała kilkakrotnie przywoływany już raport końcowy. Zawarto w nim wiele zaleceń dotyczących poprawy sytuacji w dziedzinie kultury i sztuki, skierowanych do władz federalnych, krajowych i samorządowych – odnoszących się również w sposób dość szczegółowy do sytuacji szkolnictwa artystycznego. Ogólnie rzecz biorąc, w raporcie podkreśla się konieczność przeciwdziałania nadmiernym oszczędnościom w tym zakresie, wskazuje na potencjał tkwiący w społeczeństwie obywatelskim i kładzie nacisk na adresowanie projektów kulturalnych zwłaszcza do dzieci i młodzieży, w której to grupie – jak stwierdza się w raporcie – istnieje na edukację artystyczną duże zapotrzebowanie 71.

Mniej zaawansowaną dyskusję można zaobserwować w pozostałych krajach niemieckojęzycznych. Na przykład w raporcie przygotowanym na zlecenie austriackiego Federalnego Ministerstwa Oświaty, Sztuki i Kultury zwraca się uwagę, że całościowa debata na tematy edukacji kulturalnej, zwłaszcza dotycząca form współpracy szkół z instytucjami kształcenia pozaszkolnego w Austrii w zasadzie – poza wąskimi środowiskami – jeszcze się nie zaczęła. Problemem jest na przykład zbyt małe wsparcie finansowo-organizacyjne ze strony odpowiedzialnych podmiotów i w związku z tym niedostępność takiej oferty dla młodych ludzi z mniej zamożnych rodzin 72.

Niedostatecznemu wsparciu ze strony instytucji państwowych próbuje się stawić czoło najczęściej za pomocą projektów finansowanych ze środków publicznych, obywatelskich oraz prywatnych (bardzo często finansowanie przybiera formy łączone). W krajach niemieckojęzycznych, obok doskonale zorganizowanego społeczeństwa obywatelskiego, ważna jest rola tych ostatnich, przekonanie o konieczności społecznego zaangażowania

---

69 M. Grütters, *Kulturhauptstadt oder kulturell strahlende Hauptstadt – Noch ist die Kultur die Perle der Politik in Berlin*, „Politik und Kultur“ 2007/1, s. 9.

70 Tak zwana *Enquete-Kommission*. Komisje takie parlament niemiecki powoływał dotychczas wyłącznie do zbadania ważnych problemów społecznych, takich jak kwestie demografii, bioetyki czy rozliczenia się z historią b. NRD.

71 *Schlussbericht...*, s. 395.

72 *Vielfalt und Kooperation...*, s. 132.

biznesu jest tam zakorzenione bardzo silnie 73. Projekty te mają w większości charakter oddolny i rozproszony.

Jednak – jak stwierdza raport niemieckiej Enquete-Kommission – „praktyka wspomagania inicjatyw kulturalnych, w której najważniejszą rolę odgrywa wsparcie poszczególnych projektów, zagraża w dłuższej perspektywie tworzeniu struktur organizacyjnych i kadrowych. [...] Obok eksperymentów i projektów konieczna jest, zwłaszcza w przypadku placówek edukacyjnych, rozbudowa infrastruktury, mająca na celu zagwarantowanie utrzymania się jakości ich działań”74.

Najbardziej zaawansowane struktury edukacyjne istnieją w środowisku muzycznym, choć bez wątplenia wspomniane spory między prowadzącymi szkoły publiczne i prywatne utrudniają realizację wielu działań. Nieco z tyłu pozostają przedstawiciele innych dziedzin sztuki. Brak na przykład działań promujących sztuki plastyczne na podobną skalę co konkurs „Jugend musiziert”.

Jak stwierdza komisja Bundestagu w dokumencie końcowym, stosunkowo rozbudowane struktury i mechanizmy działania w dziedzinie kształcenia artystycznego muszą podlegać adaptacji do zmieniających się warunków 75. W wielu opracowaniach zwraca się uwagę na to, że zajęcia artystyczne, jeżeli mają przyciągać dzieci i młodzież, nie mogą polegać tylko na mechanicznym przyswajaniu wiedzy i muszą być prowadzone w nowatorskiej formule. Współczesne realia i konieczność dotarcia do szerokich warstw społecznych wymaga wprowadzania w życie hasła *edutainment* (nauka przez zabawę) – oczywiście z troską o odpowiedni poziom merytoryczny76.

Dobre praktyki możliwe do zastosowania w Polsce

Szkolnictwo artystyczne w krajach niemieckojęzycznych ma większą tradycję i cechuje się większą stabilnością struktur niż w Polsce. Mimo wspomnianej krytyki i postulatów zmian spotykanym tam rozwiązaniom warto przyjrzeć się pod kątem ich ewentualnego zastosowania w Polsce. Na pewno bardzo pozytywnym aspektem sytuacji w tych państwach jest już wysoka świadomość problemów związanych z edukacją tego rodzaju oraz istnienie dobrze

---

73 Por poświęcony tej tematyce portal Federalnego Ministerstwa Pracy i Spraw Społecznych: <http://www.csr-in-deutschland.de/portal/generator/1836/startseite.html>

74 *Schlussbericht...*, s. 394.

75 Tamże, s. 397 nn.

76 *Vielfalt und Kooperation...*, s. 75.

zorganizowanych branżowych lobby. Pożądanym kierunkiem rozwoju sytuacji w Polsce byłoby zatem zwiększanie stopnia instytucjonalizacji środowisk zajmujących się edukacją artystyczną, w tym tworzenie sieci łączących organizacje reprezentujące różne regiony kraju i poszczególne dziedziny edukacyjne, na przykład na wzór niemieckich zrzeszeń szkół muzycznych i instytucji edukacji kulturalnej.

Niewątpliwym wyzwaniem dla władz w naszym kraju pozostaje działanie na rzecz zwiększenia społecznej świadomości znaczenia edukacji artystycznej i potrzeby jej krzewienia. Jednym z najważniejszych adresatów tych inicjatyw jest sektor przedsiębiorstw, przy czym niskie poczucie odpowiedzialności społecznej biznesu stwarza tu dodatkowe trudności. Oczywiście, państwo powinno być w tym zakresie wspierane przez organizacje pozarządowe, jednak niewątpliwie w jego gestii pozostaje inicjowanie ogólnych debat i „moderowanie” dialogu społecznego.

Ważne byłoby również szczególne uwzględnienie w takich dyskusjach grup społecznych, które w sposób naturalny mają do dóbr kultury i edukacji dostęp ograniczony. Praktyka w krajach niemieckojęzycznych podpowiada kilka ciekawych rozwiązań, w jaki sposób kultura muzyczna czy plastyczna może trafić „pod strzechy”; przykładem może być choćby realizowany w Północnej Nadrenii-Westfalii program „Jeki”.

W związku z ograniczonymi kompetencjami polskich władz regionalnych ogólne założenia polityki wspierania edukacji artystycznej muszą być określane przez władze centralne. Niewątpliwie jednak warte rozważenia byłoby zwiększenie swobody działania władz samorządowych (zwłaszcza w aspekcie organizacyjno-finansowym), na przykład przez umożliwienie im powoływania lokalnych fundacji kulturalnych czy określania modeli partnerstwa publiczno-prywatnego na rzecz krzewienia edukacji artystycznej. Jak uczy doświadczenie w wielu innych dziedzinach, a także wspomniane przykłady w krajach niemieckojęzycznych, pozyskiwanie funduszy może być łatwiejsze w sposób zdecentralizowany. Przykład niemiecki pokazuje jednak, że powinny być określone pewne standardy minimalne, a prowadzenie edukacji artystycznej i kulturalnej musi znaleźć się na liście zadań obowiązkowych samorządów lokalnych.

Bardzo istotną sprawą wydaje się wreszcie zwiększenie w Polsce zainteresowania tego typu edukacją i przybliżenie możliwości objęcia nią już od najwcześniejszych lat. Mimo rozbudowanej retoryki prorodzinnej agend państwa, Kościoła i innych instytucji konkretna pomoc, choćby dla młodych rodzin, w większości sfer życia jest raczej ograniczona – nie inaczej dzieje się w dziedzinie edukacji artystycznej. W systemie społecznym krajów niemieckojęzycznych troska o wychowanie i edukację najmłodszego pokolenia jest

zakorzeniona bardzo mocno – przy czym znaczenie ma nie tylko wsparcie ze strony państwa, ale także bogata oferta ze strony różnych podmiotów społecznych. Dobry tego przykład stanowi sieć integracyjnych placówek artystyczno-muzycznych, w których najmłodszy uczą się wielowymiarowej wrażliwości na otaczający ich świat. Jak pokazują badania naukowe bardzo często przytaczane w Niemczech, Austrii i Szwajcarii, takie podejście ma niezwykle duże znaczenie dla rozwoju człowieka i umiejętności budowania przezeń relacji społecznych.